

ה

א. א. ליסיצקי

אפרים א. ליסיצקי הוא מן הגלויים והפורים ביותר במשוררי אמריקה.

הוא הוציא עד כה ספר־שירים, שנאספו בו רוב שיריו הקטנים, „נפתולי אלהים“, חזון דראמטי־פילוסופי, ו„מדורות דועכות“ — אפוס אינדיאני, שלושה ספרים גדולים, שיש בהם משום מתן הגון לשירה וקובע־צורה למשורר.

פריונו נתגלה לא רק בריבוי השירים שכתב, פי אם גם בריבוי הנושאים. ועליו אפשר להגיד בבטחה, ששום נושא שירי לא זר לו. שירי־טבע ושירי־אהבה, שירי־הגיון ושירי־חזיון, שירי־יחיד ושירי־עם, שירי־יער ושירי־ים, שירי־נודד ושירי־בודד. באחת: כל אותם המוטיבים, שהם מאז מעולם נחלת השירה והמשוררים הם גם נחלתו של ליסיצקי.

הוא איש השפע המגיע כמעט עד לידי פזרנות. ומטעם זה אין מרכז־שירתו נתפס על־נקלה. גורם חשוב לזה היא לשונו העשירה והשופעת, המתפרצת והמתרוננת.

זו כאילו מתחרה עם התוכן, ביחוד בשירים הקטנים, האהבים

את השורה התמציתית, הניב המרוכז, המלה החריפה. שירים אלה מולידים הד בלב ומעוררים המייה של כיסופים לא רק במה שנאמר בהם, כי אם גם במה שנרמז בין שורותיהם.

והעצב, זה הנולד מתוך שירת-היחיד והמוסיף לה חן של פוסף, הוא הפלפלת של שירתו, ביחוד בשיריו הקטנים.

הוא בוכה על עלומיו השוקעים „כספינה צוללה עם שקיעת-חמה” במשקע ים-הנצח. אבל גם בשעת-שקיעה כזו הוא יודע להפריד בין הדבקים: בין עצמו ויגונו, בין עצמו ועלומיו. כי הוא רואה את עצמו עומד על החוף, מאהיל על עיניו ורואה: „שוקעים, שוקעים העלומים, מתעלמים ונבלעים בתוך ערפלי-הארגמן”. דבר-מה חביב ויקר לו נסתלק לעולמים. הלב פרפר בו וישווע דומם. נחשול-דמע נחנק בגרונו, אופקים התערפל, משברי-ים זעפו וקראו תגר — אבל המשורר עצמו כאילו יצא בשלום.

וכן הדבר עם חלומיו. „מרח טוי אור נשמתי ומדקת רקמת צלה, מצערה ומגילה, מקדושי אש לבי ומטהורי מאוייו, מדם מתמצית-חיו” יצר את חלומי „ויחי החלום ויהי לי”.

והנה בבוקר בהיר אחד פרש חלומי את כנפיו ונעלה. הוא צלל בשיא תכלת השמים, ומי יודע אם לא לעד הפרידה? נושא המשורר מבדידותו עיניו רומה ונפשו אליו הומה —

וְתַרְתִּי וְחַפְשָׁתִּי: אֵי-חֲלוּמִי, יְלֵד רִיחִי.

חֲלוּמִי, בְּרֶטְפוּחִי?

שָׁמַיִם, אֵי-חֲלוּמִי? הַשָּׁמַיִם שְׁאֲנַנִּים

מְסַרְיָשִׁים, אֵינָם נְצַנִּים.

כן הוא מבתר את הוויתו לשתים: עלומי שוקעים בימי, חלומי צולל בשיא תכלת השמים. והוא עצמו נשאר כאן, בודד ונודד, „חפשי כסער” ב„לא שורש בארץ, לא אוהל, לא יתד, לא עבר, לא עתיד, לא גזע, לא עם”.

השירה העברית באמריקה

אָמנם, המכיר את כל שירתו לא יודה בוידוי זה, ויראה בו רק התפנקות שירית, ומצב־נפש שאינו יסודי, אבל הוא עצמו בתקופה ידועה חשב, כי כאן מרכז ועיקר־תעודתה של בת־שירתו. לפיכך יאהב פל־כך את דמות־הים ויטביע בה את חותם־עצמו ("ים חיי שך", "בחיק ים", "סוניטה" ואחרים). הים והאוקינוס הם זבולי שירתו ועל גליהם הוא אוהב להנשא. "לאן? — לא ידעתי". אבל די לו ב"אשוטה, אטושה". עצם הדבר הזה, המסעיר את הנפש, מניח את דעתו.

על זה הים אשר עליו ינשא יראה דמות קורנה פוסעה — והוא שואלה: "הגיד, האת היא אחפשה, אחלמה, מעודי עד מתי?" ועוד טרם ראינו גם אָנו את הדמות ונדע מה היא ומי היא, "רעדה דומם הדמות ונמוגה". כעלומי וכחלומי.

חוסר־עמידה זה והחילוץ המהיר הם החוסמים דרך לתפיסה שיש בה ממש, אבל המשורר רוצה וחושק בתנועה של "שטוף ושטוף אין עמדה ומגמה, שאוף ושאוף אל אשר לא היה... שפול וגאה, צנוח ונסוק, צמאון־עד לזהט מבלתי־רויה". והוא שואל ומסיים: "תכלית אי? מוצא אי? קבלו משברים, קבל לבכי בדממת הנשף".

פשאלה זו וקובלנה זו יש משהו אופייני, המגלה את הכאב הפנימי שבלב המשורר.

ובאחד משיריו הטובים והבהירים ("ויש אשר..."), אשר בו ידבר על שעת־רחמים, פש"מעין אהבה נבקע ומזנק מנבכי נשמתך — — — ופשוטות, נמשכות זרועיך לחבק כל עץ וכל אבן", גם בשעת־ראייה־וגילוי שפזו קשה לו לתפוס דמות בהירה, של עולם ושל אדם, של טבע ושל הוויה.

וקר בקר נסנע נדבק — ואָחד העולם ואָתה,

נמוגות בקרב העולם וימוג העולם בקרבך,

אין עולם ואין ים אָתה — אך יש אָחד כחל וְנְהיר.

ובסופו של השיר:

אין יאור, אין יערים, אין שקריר שמים, אין מעלה, אין משה, —

רק שפעה של תכלת צמקה, צוללת או בדת תוף עצמה.

„כחול ובהיר“ ו„שפעה של תכלת עמוקה“ אינן דמויות, ולפיכך אינן נתפסות ונאחזות. אבל „אין עולם ואינך גם אתה“ וכל שאר ה„אינים“ (אין יאור, אין יערים וגו') וביחוד הסיום של „צוללת או בדת“, אלה נאחזים בדמיון וצוללים בלב.

תסיסה נפשית זו ותעייה שירית זו הביאוהו עד „נפתולי אלהים“. זה נסיונו הנועז אשר בו נאחזו ונסתפכו יסודות שיריים ויסודות פילוסופיים. שם נגע במסתרי הדת ורוי החיים, בפרוב-לימות עמוקות ועתיקות שעד היום לא נמצא להן פתרון.

דרך שפופרת של „שגעון“ הביט והסתכל בתוך גלגלי האופנים של ההוויה ורצה ליצור תמונת-עולם חדשה. אבל עם כל עושר-הלשון ושפע הציורים השיריים והמחשבות הפילוסופיות הנועזות לא נמצאה לו אותה אדמת-ברכה שתרווה את נפשו ותתן לו מעמד איתן.

גם בפואימה זו, שיש בה הרבה מלאכת-מחשבת של לשון ושל שירה תועה ומחפשת, עובר פחוט-שני זה המוטיב החביב עליו כל-כך של „ומזמן לזמן ברחבי אפס“ ו„מתחום לתחום, ממאום למאום, עד תכלית אין“, שם „שלהבות-שלהבות נדלקות וכבות במרחקי-ריק“ ו„כדורים-כדורים לקוטים ופזורים לעומק ורום — — — באפס כל תחום“ ו„קרעים קרועים עד בלי די, טלאים טלואים טלאי על טלאי“.

זהו עולם קרוע ושסוע, שחוטיו תועים ואינם נאחזים, מין תוהו ובוהו, המבקש את רוח-אלהים שתרחף עליו ותאיר אותו.

החרוזים הרודפים איש את אָחיו, השורות המפוזרות, הריתמוס שאינו פוסק והרנן המתמיד — אלה לא רק מנעימים את הקריאה ומכניסים את הדברים אל הלב, כי אם גם נוטעים בנו את ההכרה שבעצם השירה, בלי כל תכלית ובלי כל מוצא, מוצא המשורר את אָשרו המבוקש.

אבל אחר שהשביע קצת את נפשו הצמאה הלך אל דברים שיש בהם יותר ממשות ויותר חומר, יותר סדר ויותר שלווה. הפונוה לאידיליה היהודית-אמריקאית ולאפוס האינדיאני.

באידיליה פרסם לפי שעה רק דברים מעטים («כתקוע שופר» ו«יחזקאל חזק»), אולם בהם יש מחן ההומור ומן הראייה הבהירה של החיים. כאן ניתן לו מצע רחב כנפשו ובאמצעיו המיוחדים לו הוא משיג יותר מאשר בפואימה הפילוסופית.

ודבר ממשי יותר השיג ב«מדורות דועכות». כאן יצא לדרך-המלך של האפוס. והחומר העשיר והתוסס, המלא חיוניות מרווה, אץ לקראתו בשמחה ודבק בלשונו השופעת ובדרך-שירו הרחב וטוב-הלב.

«מול אוהל תימורה» של סילקינר היה נסיון ראשון וגם מרופז. אך תנועתו היתה כבדה ודברו לא נקלט על-נקלה.

לליסיצקי היה פקח-קוח (וזה שם הפרק האחרון בספר). הוא יצא לחפשי ושאף רוח וירחב לבבו. האגדות הנפלאות והמעשיות הנחמדות, מפעלות-הגבורה ומעשי-הנסים של שבטי-האינדיאנים, עליותיהם וירידותיהם, הרפתקאותיהם וגלגוליהם, אהבותיהם ומלחמותיהם, שקיעתם ואחריתם — כל אלה הם פרקי חיים תוססים, המתחננים להיות מושרים.

ליסיצקי נכנס לתוך סתרי החיים של השבטים האינדיאנים, עוד טרם הופיעה הסכנה מצד «המים הכבירים», עוד טרם נפל עליהם פחד הלבנים. וב«מדורות דועכות» יכניסנו לתוך יער-המיתוס של אדומי-הפנים החיים עוד בינם לבין עצמם, בנוף-הרוחות שלהם, מבלי השפעת רוחות אחרים.

הוא שר ומספר על החיים והיחסים של שני שבטים אינדיאנים בינם לבין עצמם, הלא הם «בני השפיפון» ו«בני הפרס». על בצורת ועל רעב, על אהבה ועל מות. מן החוץ אין מפריע, אבל בפנים כבר מתבשל פרי-הפליון.

פדי שהדבר יהיה שלם והעיגול יתעגל, פותח המשורר את ספרו בפרק מיתולוגי, «בתולת-הפוככים».

ופתיחה זו, שחוטיה נשמטים עם תום הפרק ורק בפרקים הבאים הם נאחזים ומשתזרים ברקמת הפואימה. היא פרשת־בראשית יפה לכל פקעת האגדות שבמדורות הדועכות. פה אין כל תחום מבדיל בין המציאות והחזון ודמויות דמיוניות, אוריריות ומיתור־לוגיות מתגלות בגילוי של בשר־ודם.

מידאינגה, המתאבל על אהובתו גנטסקה, הולך לבקשה בעצת „אי־ש־הרפואָה” יההדוה, אבל פדי להגיע אליה הוא צריך „לפשוט גוו”. וכל השיט הזה, של סירתו הוא וסירת אהובתו, בדרך לאי־הפלאים, הוא שיט־פלא בין עולם־הזה ועולם־הבא, בין מציאות וחלום. הוא בא לאי־המנוחות ואינו רוצה לשוב עוד, אבל היא מצווה עליו לשוב, וכן גם ישמע קולו של הרוח הגדול גיטשי־מאניטו: שוב! פי „דרפך בארצות החיים טרם תם וטרם תמה העלילה לך צוותה”.

וגנטסקה זו עצמה אף היא חציה דמות שמימית וחציה דמות ארצית. הנה היא פה והנה היא שם. הנה היא אשה והנה היא — חזון.

גורל השבטים כגורל היחידים הולך ומוליך לקראת היעוד והפליון, וכדי שתורגש הטראגיות יותר יש צורך בארציות. וכן מכניסנו המשורר לתוך מלחמת הגורל שבין הלכנים והאדומים. יש הרבה יגון והרבה אהבה בספר, אבל יגון האהבה שלא באה הוא העמוק והנאמן ביותר, והוא המעמיק את השורות וממלא אותן המיה חרישית וכאב שלא יובע במלים.

בפרקים הראשונים, שבהם ישתקפו החיים הפנימיים של האינ־דיאָנים ו„מריבי השבט” בינם לבין עצמם, תהיה התנגשות האהבה והריסתה מבפנים, ואילו בפרקים האחרונים, אשר בהם יתנגחו שני העולמות, אדומי הפנים ולבני־הפנים, תעמק הטראגדיה עוד יותר, כי קוצר ההשגה של האהבה יתאחד ויתמוזג עם קוצר ההשגה של השבט, עם אחרית העם השוקע.

קשר פנימי וגורלי זה בין יסורי היחיד ויסורי הכלל, בין אהבת הגבר לאשה ואהבת הגבור לשבט, התלפדות זו של קנאת

האהבה ושנאת־הגזע — אלה עושים את העלילה אנושית ומובנת, הרת יסורים, ויחד עם זה גם הרת ברכה. פי האהבה והמות ירדו כרוכים לעולם. ו„עזה כמות אהבה“.

ושבטים ועמים הנלחמים מלחמת־יאוש על חייהם, נלחמים מתוך אש קודחת גם על אהבתם, כי בזה מרומזת דרך הגאולה לקיום המין.

ובצאת העלילה מתחום־הפנים של „מריבי שבטים“ ל„דרך־המלך“ של מלחמת האדומים עם הלבנים, לובשים הדברים עוז נוסף. שבילי הסתר נעשים מסופנים, פי זרים באו לכבוש את הארץ, ובפאתי השמים לובשים אודם־דם.

הדראמה מתקשרת לכל סבכיה בדרכה להתרה, לקץ, לכליון העתיד.

ולעומת הכחות החדשים והכובשים, של לבני־הפנים, מתעוררים כל פוחות ההתנגדות וחפץ־הקיום של אדומי־הפנים. ומלחמת־גורל זו, אשר בה נאבקים, לחיים ולמות, שני עמים, שני עולמות — היא המצע והיא הנושא של ספר זה, רב־העלילה. וכן נתאחזה ונתאזרחה שירתנו עוד פעם באמריקה היסודית, הפרימיטיבית, זו שהניחה את היסוד לתרבות הכפירה והמעפילה.